

Sygn. akt XV.Ca. 1758/15

POSTANOWIENIE

Dnia 6 czerwca 2016 r.

Sąd Okręgowy w Poznaniu Wydział XV Cywilny Odwoławczy

w składzie:

Przewodniczący: SSO Joanna Andrzejak-Kruk (spr.)

Sędziowie: SSO Agata Szlingiert

SSR del. Przemysław Funka

Protokolant: prot. sąd. Barbara Mischczuk

po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 24 maja 2016 r. w Poznaniu

sprawy z wniosku D. K.

przy udziale J. K. (1), H. M., T. K., P. K., H. K. (1), T. S., A. K. (1), M. Z., U. A. (1), B. K., H. K. (2), G. K. i Z. C.

o stwierdzenie nabycia spadku po F. K. (1) i F. K. (2)

na skutek apelacji wniesionej przez wnioskodawczynię

od postanowienia Sądu Rejonowego Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu

z dnia 19 maja 2015 r.

sygn. akt I.Ns.2288/14

postanawia:

uchylić zaskarżone postanowienie w punktach 1, 2 i 4 i w tym zakresie sprawę przekazać Sądowi Rejonowemu Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach instancji odwoławczej.

Agata Szlingiert Joanna Andrzejak-Kruk Przemysław Funka

UZASADNIENIE

Wnioskiem złożonym w dniu 27.07.2011r. wnioskodawczyni D. K. wystąpiła o stwierdzenie nabycia spadku po F. K. (1), F. K. (2) i Ł. K. (1), przy czym odnośnie pierwszych dwóch spadkodawców wnioskodawczyni powołała się na testament z 1966r.

Uczestnik S. C. (1) oświadczył, że nie zgłasza żadnych roszczeń do spadku. Uczestnicy H. M., J. K. (1), H. K. (1), P. K. i T. K. potwierdzili prawdziwość testamentu. Pozostali uczestnicy nie zajęli stanowiska w sprawie.

Postanowieniem z dnia 11.07.2012r., sygn. akt (...)Sąd Rejonowy (...) w P.:

1. stwierdził, iż spadek po F. K. (1), synu A. i A., zmarłym w dniu (...). w P., ostatnio stale zamieszkałym w P., na podstawie ustawy nabyli:

- a. żona F. K. (1), z domu S., córka F. i S., w 1/4 części,
 - b. córka Ł. K. (1), z domu K., córka F. i F., w 3/16 części,
 - c. syn Ł. W. K. (1), syn F. i F., w 3/16 części,
 - d. syn W. K. (2), syn F. i F., w 3/16 części,
 - e. córka S. C. (2), z domu K., córka F. i F., w 3/16 części;
2. stwierdził, iż spadek po F. K. (2), z domu S., córce F. i S., zmarłej w dniu 10.11.1972r. w P., ostatnio stale zamieszkałej w P., córka Ł. K. (1), z domu K., córka F. i F., „w 3/16 części”,
- a. córka Ł. K. (1), z domu K., córka F. i F., w 1/4 części,
 - b. syn Ł. W. K. (1), syn F. i F., w 1/4 części,
 - c. syn W. K. (2), syn F. i F., w 1/4 części,
 - d. córka S. C. (2), z domu K., córka F. i F., w 1/4 części;
3. kosztami postępowania obciążył wnioskodawcę i uczestników w zakresie dotychczas poniesionym.

Na skutek apelacji wywiezionej przez wnioskodawczynię postanowieniem z dnia 9.04.2013r., sygn. akt (...) Sąd Okręgowy w P. uchylił powyższe orzeczenie i sprawę przekazał Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania, pozostawiając mu rozstrzygnięcie o kosztach instancji odwoławczej.

W trakcie postępowania związanego z ponownym rozpoznaniem sprawy krąg uczestników zmienił się o tyle, że Sąd Rejonowy postanowieniem z dnia 26.09.2013r. na podstawie art. 199 § 1 pkt 3 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. odrzucił wniosek w zakresie, w jakim dotyczył A. K. (2) zmarłej 24.05.2010r. (a więc przed złożeniem wniosku o wszczęcie postępowania), natomiast postanowieniem z dnia 12.12.2014r. wezwał do udziału w sprawie w charakterze uczestniczki postępowania Z. C. (następcę prawnego S. C. (3) zmarłego 30.03.2013r.).

Uczestnicy T. S., U. A. (1), H. K. (2) i B. K. oświadczyli, iż zrzekają się praw do spadku i nie posiadają uprawnień do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Uczestniczka Z. C. również podała, iż zrzeka się wszelkich praw do spadku.

Postanowieniem z dnia 19.05.2015r., sygn. akt I.Ns.2288/14 Sąd Rejonowy Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu:

1. stwierdził, iż spadek, w tym gospodarstwo rolne, po F. K. (1), synu A. i A., zmarłym w dniu (...). w P., ostatnio stale zamieszkałym w P., na podstawie ustawy nabyli:
 - żona F. K. (1), z domu S., córka F. i S., w 1/4 części,
 - córka Ł. K. (1), z domu K., córka F. i F., w 3/16 części,
 - syn Ł. W. K. (1), syn F. i F., w 3/16 części,
 - syn W. K. (2), syn F. i F., w 3/16 części,
 - córka S. C. (2), z domu K., córka F. i F., w 3/16 części;
2. stwierdził, iż spadek, w tym gospodarstwo rolne, po F. K. (2), z domu S., córce F. i S., zmarłej w dniu (...). w P., ostatnio stale zamieszkałej w P., na podstawie ustawy nabyli:
 - córka Ł. K. (1), z domu K., córka F. i F., w 1/4 części,

- syn Ł. W. K. (1), syn F. i F., w 1/4 części,
- syn W. K. (2), syn F. i F., w 1/4 części,
- córka S. C. (2), z domu K., córka F. i F., w 1/4 części;

3. stwierdził, iż spadek po Ł. K. (1), z domu K., córce F. i F., zmarłej w dniu (...). w S., ostatnio stale zamieszkałej w P., na podstawie ustawy nabyli:

- mąż H. K. (3), syn J. i J., w 1/4 części,
- córka D. K., córka H. W. i Ł., w 3/20 części,
- córka H. M. z domu K., córka H. W. i Ł., w 3/20 części,
- syn J. K. (1), syn H. W. i Ł., w 3/20 części,
- syn A. K. (3), syn H. W. i Ł., w 3/20 części,
- syn J. K. (2) syn H. W. i Ł., w 3/20 części,

4. kosztami postępowania obciążył wnioskodawcę i uczestników w zakresie dotychczas poniesionym.

Jako podstawę powyższego rozstrzygnięcia Sąd Rejonowy powołał następujące ustalenia faktyczne i rozważania prawne:

Spadkodawca F. K. (1), syn A. i A., zmarł (...) w P., gdzie stale przed śmiercią mieszkał. W chwili śmierci był żonaty z F. K. (2). Miał 4 dzieci: Ł. K. (1), Ł. W. K. (1), W. K. (2) i S. C. (2). Innych dzieci, w tym pozamałżeńskich lub przysposobionych, nie miał. Nikt spośród spadkobierców spadku nie odrzucił, nie zrzekł się go ani nie został uznany za niegodnego dziedziczenia. Jest to pierwsze postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku po spadkodawcy.

Spadkodawczyni F. K. (1), córka F. i S., z domu S. zmarła (...) w P., gdzie stale przed śmiercią mieszkała. W chwili śmierci była wdową. Miała 4 dzieci: Ł. K. (1), Ł. W. K. (1), W. K. (2) i S. C. (2). Innych dzieci, w tym pozamałżeńskich lub przysposobionych, nie miała. Nikt spośród spadkobierców spadku nie odrzucił, nie zrzekł się go ani nie został uznany za niegodnego dziedziczenia. Jest to pierwsze postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku po spadkodawczyni.

Spadkodawcy sporządzili testament allograficzny z dnia 18.08.1966r., wspólny, a w nim powołano spadkobierców: córkę Ł. K. (1) i jej męża H. K. (3). Spadkodawcy nie wiedzieli, iż testament allograficzny jest nieważny. Świadcami sporządzenia testamentu byli: S. Z., S. C. (3) oraz T. T.. S. C. (3) to mąż S. C. (2), która była siostrą uprawnioną na podstawie testamentu Ł. K. (2). Świadek testamentu i uczestnik postępowania S. C. (3) zmarł. Świadek S. Z. oraz świadek T. T. również zmarli.

W skład spadku po F. K. (1) wchodzi gospodarstwo rolne o powierzchni 0,97 ha. Zabudowania gospodarcze i dom mieszkalny zostały rozebrane w 1968 lub 1969 roku. Aktualnie w miejscowości P. znajduje się las o powierzchni 0,8800 ha oraz działka o powierzchni 0,0900 ha, łącznie 0,970 ha.

Córka spadkodawców Ł. K. (1) zmarła 27.11.1972r. w S., ostatnio zamieszkała w P.. Spadkodawczyni miała męża H. K. (3) zmarłego w (...) oraz dzieci: D. K., J. K. (2) zmarłego w (...), A. K. (3) zmarłego w (...), J. K. (1) i H. M.. Innych dzieci, w tym pozamałżeńskich lub przysposobionych, nie miała. Nikt spośród spadkobierców spadku nie odrzucił, nie zrzekł się go ani nie został uznany za niegodnego dziedziczenia. Jest to pierwsze postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku po spadkodawczyni. Po H. K. (3) postanowieniem z dnia 22.09.2010r. Sądu Rejonowego w K., sygn. akt (...) spadek nabyli żona T. K. oraz dzieci D. K., J. K. (2), A. K. (3), J. K. (1) i H. M.. Po J. K. (2) postanowieniem

z dnia 25.05.2011r. Sądu Rejonowego (...) w P., sygn. akt (...) spadek nabyli syn P. K. i żona H. K. (1). Po A. K. (3) postanowieniem z 14.04.2011r. Sądu Rejonowego (...) w P., sygn. akt (...) spadek nabyły dzieci A. K. (1) i M. Z..

Syn spadkodawców W. K. (2) zmarł (...) Postanowieniem z 5.07.2011r. Sądu Rejonowego (...) w P., sygn. akt (...) spadek po nim nabyli żona M. K. oraz bratankowie i bratanice: H. M., D. K., J. K. (1), J. K. (3), A. K. (3), T. S., B. K., H. K. (2), U. A. (2), a także syn bratanka G. K..

Córka spadkodawców S. C. (2) zmarła w (...) miała męża S. C. (3), natomiast nie miała dzieci. S. C. (3) (syn F. i H.) zmarł w dniu 30.03.2013r. Spadek po nim w całości nabyła żona Z. C..

A. K. (2) (z domu Szat, córka K. i J.) zmarła w dniu(...).

Syn spadkodawców Ł. K. zmarł w (...), pozostawił dzieci: T. S., B. K., H. K. (2), U. A. (1) i H. K. (4), który zmarł (...) w Niemczech i pozostawił jednego syna G. K..

Powyższy stan faktyczny, częściowo bezsporny, Sąd ustalił w oparciu o dokumenty oraz zeznania oraz zapewnienia spadkowe wnioskodawczynie i uczestników, który to materiał uznał za wiarygodny i przydatny w sprawie.

W tak ustalonym stanie faktycznym Sąd Rejonowy stwierdził nabycie spadku po wszystkich spadkodawcach na podstawie ustawy.

W toku postępowania uczestnicy prezentowali stanowisko, iż zrzekają się spadku lub chcą go odrzucić. Oświadczenia takie musiały pozostać bez wpływu na treść wydanego postanowienia ze względu na to, iż nie zostały dokonane w stosownej formie ani odpowiednim czasie. Zrzeczenie się dziedziczenia jest bowiem umową zawieraną w formie aktu notarialnego przez spadkobiercę z przyszłym spadkodawcą (art. 1047 k.c.). Oświadczenie o odrzuceniu spadku składa się natomiast w terminie 6 miesięcy od chwili powołania do spadku i składa je spadkobierca (art. 1015 k.c.). Złożone przez uczestników postępowania oświadczenia nie spełniały powołanych wymogów.

Sąd stwierdził dalej, iż testament allograficzny z dnia 18.06.1966r., sporządzony przez dwóch spadkodawców wbrew zakazowi sporządzenia testamentów wspólnych, oceniany przez pryzmat art. 951 k.c. oraz 958 k.c. i art. 942 k.c. musi być uznany za nieważny. Pogląd taki zaprezentowała Sąd Okręgowy uchylając pierwsze postanowienie. Oświadczenia woli zawarte w tym dokumencie należało jednak ocenić także jako dwa oddzielne testamenty ustne przez pryzmat art. 952 k.c. Zeznania wnioskodawczynie i uczestniczki postępowania wskazywały, iż nieważność testamentu allograficznego, z czego nie zdawali sobie sprawy spadkodawcy, może być uznana za szczególną okoliczność sporządzenia testamentu ustnego. Sąd przyjął zatem konwersję testamentu zwykłego (allograficznego) na testament ustny. Wobec powyższego ocenie podlegały przedmiotowe testamenty ustne przez pryzmat przepisów art. 952 § 1-3 k.c. Sąd Okręgowy wskazał na konieczność ustalenia, czy S. C. (3), jeden z trzech świadków przedmiotowego testamentu, mógł pełnić rolę świadka testamentu ustnego. Sąd przytoczył treść art. 957 k.c. i stwierdził, że każdy ze spadkodawców powołał do dziedziczenia w testamencie swoją córkę Ł. K. (1) oraz jej męża. S. C. (3) był natomiast mężem siostry Ł. K. (1), to jest S. C. (2). Wobec powyższego postanowienia testamentowe przysparzające korzyść Ł. K. (1) oraz jej małżonkowi musiały zostać uznane za nieważne. W konsekwencji nie można przedmiotowych testamentów uznać za ważne testamenty ustne.

Skoro spadkodawcy F. K. (1) oraz F. K. (1) nie sporządzili ważnych testamentów, do dziedziczenia powołane są osoby wymienione w ustawie. Na podstawie art. 931 k.c. Sąd stwierdził o powołaniu do dziedziczenia po F. K. (1) jego małżonki oraz dzieci, przy czym udział spadkowy małżonka dziedziczącego w zbiegu z dziećmi należało ustalić na nie mniej niż 1/4 części, a po F. K. (2) - dzieci.

Z kolei Ł. K. (1) nie sporządziła testamentu, zatem powołanie do spadku po niej wynikało z ustawy, tym samym spadek nabyli małżonek oraz dzieci (art. 931 k.c.).

W pkt 1 i 2 zawarto orzeczenie dotyczące dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Wnioskodawczynie konsekwentnie w toku postępowania wskazywała, iż w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne o powierzchni 0,9 ha i jednocześnie

kwestionowała, jakoby można było to uznać za „gospodarstwo rolne”, gdyż nie przekracza powierzchni 1 ha. Sąd przytoczył przepisy art. 1059 § 1 k.c., art. 1060 k.c. i art. 1063 k.c. w brzmieniu obowiązującym na dzień śmierci F. K. (1) ((...)). Obowiązujące w chwili śmierci wymienionego spadkodawcy rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28.11.1964r. w § 1 wskazywało, iż gospodarstwo rolne to nieruchomości, która jest lub może być używana na cele produkcji rolnej, ogrodniczej, sadowniczej czy rybnej, nie uważa się za nieruchomości rolną terów położonych w obrębie zwartej zabudowy miast oraz nieruchomości, które należą do tej samej osoby i których łączny obszar nie przekracza 0,2 ha. Nadto wskazano w § 3 powołanego rozporządzenia, iż kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego muszą wynikać, ze świadectwa ukończenia szkoły lub kursów przysposobienia rolniczego. W chwili śmierci F. K. (2), tj. w dniu 10.11.1972r. roku stan prawny przedstawiał się nieco inaczej, co wynika z art. 1059 k.c., art. 1060 k.c. do art. 1062 k.c. i art. 1063 § 1 k.c. Wówczas obowiązujące rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28.11.1964r. w sprawie przenoszenia własności nieruchomości rolnych, znoszenia współwłasności takich nieruchomości oraz dziedziczenia gospodarstw rolnych w § 1 wskazuje, iż nieruchomości uważa się za rolną, jeżeli jest lub może być użytkowana na cele produkcji rolnej, nie wyłączając produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej. Wskazano jednocześnie, iż nie uważa się za nieruchomości rolną nieruchomości należących do tej samej osoby lub osób, jeżeli ich łączny obszar nie przekracza 0,5 ha.

W sprawie było bezsporne, iż żaden spadkobierca ani z bliskiej, ani z dalszej rodziny, nie ma uprawnień i nie spełnia kryteriów do dziedziczenia gospodarstwa rolnego po F. oraz F. K. (2). Powierzchnia nieruchomości 0,9 ha spełniała natomiast kryteria do uznania jej za gospodarstwo rolne zgodnie z powołanymi brzmieniami rozporządzenia. Zgodnie z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31.01.2001r. powołane przepisy art. 1059 k.c. do art. 1063 k.c. zostały uznane za niezgodne Konstytucją (sygn. akt P 4/99). Ogłoszenie przez Trybunał niekonstytucyjności norm powoduje zniesienie domniemania ich konstytucyjności. Powołane przepisy w swoim brzmieniu realizują cel, jakim jest ukryte wywłaszczenie oraz wydane zostały wbrew zakazowi pozbawiania pewnych kategorii osób zdolności dziedziczenia (art. 64 ust 1 Konstytucji). Ochrona prawa własności oraz zasady równości sprzeciw się również stosowaniu powołanych przepisów w sprawie. W związku z uznaniem za niekonstytucyjne norm prawnych określonych w art. 1059 k.c. do 1063 k.c. Sąd w rozpoznawanej sprawie orzekł o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego zgodnie z ogólnymi regulami, tj. na podstawie art. 931 k.c.

O kosztach postępowania Sąd orzekł zgodnie z art. 520 § 1 k.p.c.

Apelację od powyższego postanowienia złożyła wnioskodawczyni, zaskarżając je w punktach 1 i 2 oraz zarzucając obrazę prawa materialnego, tj. art. 957 k.c. poprzez jego niewłaściwe zastosowanie względem możliwości nabycia spadku przez H. K. (3), tj. uznanie za nieważne postanowień testamentowych zawartych w testamentach F. K. (1) i F. K. (2), na mocy których H. K. (3) nabył całość majątku każdego ze spadkodawców, mimo wystąpienia okoliczności jednoznacznie wskazujących na ważność tychże postanowień.

W oparciu o powyższy zarzut wnioskodawczyni domagała się zmiany zaskarżonego postanowienia poprzez stwierdzenie, że spadek po F. K. (1) i F. K. (2) na podstawie testamenty nabył w całości H. K. (3), a ewentualnie o uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania przez Sąd I instancji.

Uczestniczka H. M. poparła apelację wnioskodawczyni.

Sąd Okręgowy zważył, co następuje:

Apelacja zasługiwała na uwzględnienie, za czym przemawiała przede wszystkim okoliczność, iż Sąd I instancji nie zrealizował w sposób właściwy wskazań co do dalszego postępowania wyrażonych w uzasadnieniu postanowienia Sądu Okręgowego z dnia 9.04.2013r., a w rezultacie nadal brak jest dostatecznych podstaw do przyjęcia, iż porządek dziedziczenia po F. K. (1) i F. K. (2) wynika z ustawy oraz do ustalenia kręgu spadkobierców. Błędna była także przedstawiona w uzasadnieniu zaskarżonego postanowienia ocena skutków wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31.01.2001r., sygn. P 4/99 (publ. OTK 2011/1/5). Co więcej, w istocie pozostawała ona w sprzeczności z oceną

prawną wyrażoną uprzednio przez Sąd Okręgowy, którą z mocy art. 386 § 6 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. związany był zarówno Sąd I instancji, jak i Sąd odwoławczy przy ponownym rozpoznaniu sprawy.

Przy pierwszym rozpoznaniu sprawy Sąd Okręgowy uznał, iż zbadania wymaga, czy w skład spadku po F. i F. K. (2) wchodziły udziały w gospodarstwie rolnym, gdyż w świetle przepisów Kodeksu cywilnego obowiązujących w chwili otwarcia obu spadków dziedziczenie gospodarstw rolnych podlegało odrębnym zasadom, niezależnie od tego, czy powołanie do spadku wynikało z ustawy, czy też z testamentu (art. 1058 k.c., art. 1059-1060 k.c. i art. 1065 k.c.). Jak już poprzednio wyjaśniono, sąd spadku zobowiązany jest ustalić z urzędu, czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne oraz którzy spośród spadkobierców powołanych do spadku (z ustawy bądź testamentu) odpowiadali warunkom przewidzianym do jego dziedziczenia, co wynika z art. 670 § 2 k.p.c. w pierwotnym brzmieniu (w zw. z art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 13.07.1990r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. Nr 55, poz. 318; art. 6 ustawy z dnia 24.08.2007r. o zmianie ustawy - Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 181, poz. 1287). Konsekwencją ustalenia, że w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne winno być – zgodnie z art. 677 § 2 k.p.c. i art. 1066 k.c. (w pierwotnym brzmieniu) – odrębne wymienienie w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku spadkobierców dziedziczących to gospodarstwo oraz ich udziały w nim.

Powyższych zasad orzekania o nabyciu spadku – wbrew odmiennemu założeniu Sądu I instancji – nie zmienia wspomniany wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31.01.2001r., sygn. P 4/99. Stwierdzenie tego Sądu, iż na mocy w/w wyroku „przepisy art. 1059 k.c. do art. 1063 k.c. zostały uznane za niezgodne Konstytucją” jest zresztą nadmiernym uproszczeniem. W rzeczywistości Trybunał badał zgodność z Konstytucją RP przepisów art. 1058, 1059, 1060, 1062, 1063, 1064, 1066, 1079, 1081, 1082, 1086 i 1087 k.c., i to w brzmieniu pierwotnym oraz nadanym poszczególnymi ustawami nowelizującymi, przy czym gdy chodzi o istotne dla rozstrzygnięcia niniejszej sprawy art. 1059, 1060 i 1062 k.c., to stwierdzając ich niezgodność z konstytucją wyraźnie zaznaczył, że jest to niezgodność w zakresie, w którym odnosi się do spadków otwartych od dnia ogłoszenia wyroku w Dzienniku Ustaw (a więc od dnia 14.02.2001r.). Trybunał ograniczył zatem zakres czasowy stwierdzonej niezgodności z konstytucją, obszernie przytaczając w uzasadnieniu wyroku argumenty przemawiające za przyjęciem takiego rozwiązania. Ogólnie rzecz ujmując, chodziło o to, aby nie doprowadzić do uchylecia skutków materialnoprawnych wywołanych przez niekonstytucyjne przepisy w okresie poprzedzającym wejście w życie wyroku. Odwołując się do zasady, iż spadkobierca z mocy samego prawa nabywa spadek w chwili śmierci spadkodawcy (art. 924-925 k.c.), a nabycie spadku podlega prawu wówczas obowiązującemu, bez względu na to, kiedy dochodzi do wydania orzeczenia sądowego stwierdzającego nabycie spadku (art. LI p.w.k.c., a poprzednio art. XVIII dekretu z dnia 8.10.1946r. - Przepisy wprowadzające prawo spadkowe; Dz. U. Nr 60, poz. 329) Trybunał wskazał, że przyznanie dokonanej po otwarciu spadku zmianie stanu prawnego skuteczności w zakresie określenia kręgu spadkobierców lub wysokości ich udziałów w spadku prowadziłoby do naruszenia praw majątkowych nabytych przez osoby będące spadkobiercami zgodnie z przepisami obowiązującymi w dacie otwarcia spadku. Tymczasem prawa nabyte w drodze dziedziczenia podlegają ochronie gwarantowanej przez dotyczące własności i innych praw majątkowych przepisy konstytucji. Ochronę tych praw uzasadniają także oparte na art. 2 konstytucji zasady ochrony bezpieczeństwa prawnego i zaufania do prawa. Jednocześnie Trybunał nie dostrzegł podstaw do odstępstwa od zasady zakazującej nadawania prawu mocy wstecznej. Dlatego uznał za uzasadnione zminimalizowanie oddziaływania wydanego wyroku na ukształtowane już stosunki prawne i na podstawie art. 190 ust. 3 konstytucji określił w sentencji wyroku zakres czasowy, w którym kwestionowane przepisy nie mogą być wyeliminowane z porządku prawnego. Podkreślił też, że przyjęte rozstrzygnięcie, które zgodnie z art. 190 ust. 1 konstytucji ma walor powszechnie obowiązujący, wyłącza ponowne orzekanie w sprawie zakończonej postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku, jak też i możliwość niezastosowania przepisów obowiązujących w dniu otwarcia spadku, nawet jeżeli postępowanie w danej sprawie spadkowej będzie się toczyło po ogłoszeniu wyroku Trybunału.

Jedynie art. 1063 k.c. w brzmieniu ogłoszonym 18.05.1964r. i zmienionym przez ustawę nowelizującą z dnia 26.10.1971r. (który to przepis przewidywał dziedziczenie przez Skarb Państwa jako spadkobiercę ustawowego w razie, gdy ani małżonek spadkodawcy, ani żaden z jego krewnych powołanych do dziedziczenia z ustawy nie odpowiada warunkom przewidzianym dla dziedziczenia gospodarstwa rolnego) Trybunał w omawianym wyroku

uznał za niezgodny z Konstytucją bez ograniczenia zakresu czasowego. Stwierdził, że celem tego przepisu nie było ani uporządkowanie stosunków własnościowych w rolnictwie, ani zachowanie gospodarstwa rolnego jako pewnej całości gospodarczej, ale przejmowanie nieruchomości rolnych przez państwo, a więc swego rodzaju wywłaszczenie. Naruszenie istoty prawa objętego ochroną konstytucyjną, brak konieczności ochrony praw nabytych oraz działanie ustawodawcy, który częściowo „odwrócił” skutki prawne wynikające z dyspozycji art. 1063 § 1 k.c., zdaniem Trybunału uzasadniają szczególne potraktowanie skutków prawnych stwierdzenia niekonstytucyjności tego przepisu, odejście od omówionych wcześniej zasad prawa spadkowego i pozbawienie przepisu mocy obowiązującej także co do spadków otwartych w okresie przed wejściem w życie wyroku.

Z przytoczonych rozważań wynika, iż w niniejszej sprawie, w której spadek po F. K. (1) i F. K. (2) otwarł się odpowiednio w dniu (...) zastosowanie znajdowały przepisy kodeksu cywilnego regulujące kwestię dziedziczenia obowiązujące w tych datach (z zastrzeżeniem jedynie normy z art. 2 § 1 ustawy z dnia 26.10.1971r. zmieniającej ustawę Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 27, poz. 252). Od ich zastosowania bezzasadnie uchylił się Sąd I instancji, błędnie odczytując treść wyroku Trybunału Konstytucyjnego. Sąd zaniechał w związku z tym zbadania uprawnień spadkobierców (ustawowych i testamentowych) do dziedziczenia gospodarstwa rolnego (art. 1059 k.c., art. 1065 k.c.). Nie jest w tym zakresie wystarczające stwierdzenie, że „w sprawie było bezsporne, iż żaden spadkobierca, ani z bliskiej, ani z dalszej rodziny, nie ma uprawnień i nie spełnia kryteriów do dziedziczenia gospodarstwa rolnego”. Można zresztą z dużym stopniem prawdopodobieństwa zakładać, że stosowne uprawnienia posiadała choćby F. K. (1), żona F. K. (1), która jest jego spadkobiercą ustawowym.

Przy pierwszym rozpoznaniu sprawy Sąd Okręgowy zalecił Sądowi I instancji poczynienie ustaleń umożliwiających ocenę, czy w skład spadku po obojgu spadkodawców wchodzi gospodarstwo rolne. Jak się przyjmuje, o charakterze nieruchomości decyduje – w zakresie dziedziczenia gospodarstwa rolnego – data otwarcia spadku (por. postanowieni Sądu Najwyższego z 28.04.1978r., III CRN 41/78, LEX nr 8100). Zgodnie z art. 1058 k.c. (w pierwotnym brzmieniu) w zw. z § 1 i 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28.11.1964r. w sprawie przenoszenia własności nieruchomości rolnych, znoszenia współwłasności takich nieruchomości oraz dziedziczenia gospodarstw rolnych (Dz.U. Nr 45, poz. 304 ze zm.) za gospodarstwo rolne należało uważać generalnie wszystkie należące do tej samej osoby (osób) nieruchomości rolne, a więc takie nieruchomości, które były lub mogły być użytkowane na cele produkcji rolnej. W świetle § 1 zd. 2 cyt. rozporządzenia w brzmieniu obowiązującym w chwili śmierci F. K. (1) jako gospodarstwa rolne traktowane były przy tym nieruchomości, których łączny obszar przekraczał 0,2 ha. W dniu otwarcia spadku po F. K. (2) norma ta wynosiła z kolei 0,5 ha (§ 1 ust. 3 rozporządzenia w brzmieniu obowiązującym od dnia 31.12.1971r.).

Sąd I instancji ustalił, że w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne o powierzchni 0,97 ha, w tym las o powierzchni 0,88.00 ha oraz działka o powierzchni 0,0900 ha. Ustalenia te oparł przede wszystkim na danych zawartych w ewidencji gruntów. Zawiadomienie z dnia 8.08.2013r. o zmianie danych ewidencyjnych (k.282-284) oraz wypis z rejestru gruntów z dnia 28.10.2013r. dotyczy jednak działki nr (...) o powierzchni 0,05.00 ha (k.338), co do której wnioskodawczyni złożyła oświadczenie, iż nigdy nie stanowiła własności spadkodawców, lecz została im mylnie przypisana w ewidencji w latach 90-tych, gdy nastąpiła zmiana podziału administracyjnego i utworzono nowe województwa (k.347). Z kolei działki nr (...) (o powierzchni 0,88.00 ha) i nr (...) (o powierzchni 0,09.00 ha) zapisane są w rejestrze gruntów jako współwłasność T. K., D. K., J. K. (2), A. K. (3), J. K. (1) i H. M. (k.285). Dotychczas zebrane dokumenty nie dają zatem podstaw do ustalenia, czy spadkodawcom przysługiwało prawo własności gospodarstwa rolnego obejmującego siedlisko, las i łąkę o łącznej powierzchni 0,15.00 ha, którym rozrządzili w testamencie. Ponadto Sąd I instancji nie rozważył, czy nieruchomości w postaci lasu oraz działki o bliżej nieustalonym przez Sąd przeznaczeniu mogą być w ogóle traktowane jako gospodarstwo rolne. W świetle § 2 ust. 1 cyt. wyżej rozporządzenia wykonawczego, za gospodarstwo rolne uważa się wszystkie należące do tej samej osoby (osób) nieruchomości rolne, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą. W § 2 ust. 2 przewidziano, iż do gospodarstwa rolnego zalicza się również lasy i grunty leśne oraz nieużytki należące do właściciela nieruchomości określonych w ust. 1, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą. W świetle tych uregulowań nie budzi wątpliwości, iż składnikiem gospodarstwa rolnego jest przede wszystkim nieruchomość rolna w rozumieniu § 1 rozporządzenia.

Już przy pierwszym rozpoznaniu sprawy przez Sąd Okręgowy zostało przesądzone, iż testament H. K. (4) i H. K. (4) z dnia 18.08.1966r., sporządzonym w formie testamentu allograficznego (zwykłego) z art. 951 k.c., jest nieważny z uwagi na naruszenie wynikającego z art. 942 k.c. zakazu sporządzania testamentów wspólnych. Nie oznacza to jednak, że był on pozbawiony skutków prawnych i nie mógł stanowić tytułu powołania do dziedziczenia osób wymienionych w nim jako spadkobiercy z uwagi na – przyjmowaną w orzecznictwie – dopuszczalność potraktowania oświadczeń woli złożonych przez spadkodawców za dwa oddzielne testamenty ustne z art. 952 § 1 k.c. spisane we wspólnym protokole. Przy ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd I instancji doszedł do wniosku, iż miała miejsce konwersja nieważnego testamentu allograficznego na testamenty ustne, które to stanowisko nie było kwestionowane w postępowaniu apelacyjnym ni nie budzi zastrzeżeń. Dalej Sąd stwierdził natomiast, że testamenty te również były nieważne, gdyż jednym z trzech świadków obecnych przy ich sporządzaniu był S. C. (3), mąż S. C. (2) – siostry powołanej do spadku Ł. K. (1). Zgodnie zaś z art. 957 § 1 k.c. świadkiem przy sporządzaniu testamentu nie może być powinowaty pierwszego i drugiego stopnia osoby, dla której w testamencie została przewidziana jakakolwiek korzyść (w myśl art. 61⁷ i art. 61⁸ k.r.o. mąż siostry jest powinowatym drugiego stopnia, analogiczne uregulowanie zawierał art. 1 i 2 dekretu z dnia 22.01.1946r. Prawo rodzinne, Dz.U. Nr 6, poz. 52 ze zm.).

Wnioskodawczynie w apelacji trafnie jednak zwróciła uwagę, iż oboje spadkodawcy powołali w testamencie do dziedziczenia córkę i zięcia, Ł. i H. K. (3), zaś zakaz z art. 957 § 1 k.c. dotyczył jedynie Ł. K. (1), gdyż to jej powinowatym był świadek testamentu S. C. (3). W myśl art. 957 § 2 k.c., jeżeli świadkiem testamentu była jedna z osób wymienionych w paragrafie poprzedzającym, nieważne jest tylko postanowienie, które przysparza korzyści tej osobie, jej małżonkowi, krewnym lub powinowatym pierwszego lub drugiego stopnia albo osobie pozostającej z nią w stosunku przysposobienia; jednakże gdy z treści testamentu lub z okoliczności wynika, że bez nieważnego postanowienia spadkodawca nie sporządziłby testamentu danej treści, nieważny jest cały testament. Przenosząc to na grunt niniejszej sprawy należy stwierdzić, iż z powodu uczestniczenia przy sporządzeniu testamentu S. C. (3), nieważne było postanowienie spadkodawców powołujące do dziedziczenia jego powinowatą drugiego stopnia – Ł. K. (1). Rozważenia wymagało natomiast, czy bez tego postanowienia spadkodawcy sporządziliby testament powołujący do dziedziczenia jedynie zięcia H. K. (3), a co za tym idzie, czy można uznać ważność rozrządzenia na jego rzecz. W apelacji powołano się na art. 948 § 1 k.c. i przedstawiono argumenty mające przemawiać za takim stanowiskiem. Twierdzenia skarżącej w tym zakresie nie znajdują jednak oparcia w materiale sprawy, gdyż okoliczności objęte hipotezą art. 957 § 2 zd. 2 k.c. nie były przedmiotem badania oraz analizy Sądu I instancji, choć w uzasadnieniu postanowienia z dnia 9.04.2013r. Sąd Okręgowy wyraźnie polecił mu ocenę, jakie skutki w zakresie porządku dziedziczenia w świetle art. 957 § 2 k.c. wywołuje uczestnictwo przy sporządzeniu testamentu ustnego świadka objętego zakazem. Z samej treści testamentu trudno natomiast wnioskować o intencjach spadkodawców „uposażenia nie tyle samej córki, co całej jej rodziny, którą wraz z H. K. (3) założyła”.

Mając to wszystko na względzie Sąd Okręgowy na podstawie art. 386 § 4 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. uchylił zaskarżone postanowienie i sprawę przekazał Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania, a także rozstrzygnięcia o kosztach instancji odwoławczej (art. 108 § 2 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

/-/ Agata Szlingiert /-/ Joanna Andrzejak-Kruk /-/ Przemysław Funka